

Aantekening

J. A. A. van Doorn:

De vakbeweging

klem tussen overheid en bedrijfsleven

I

Opmerkelijk snel is de vakbeweging in een verderdigende positie terechtgekomen. Nog maar een half jaar geleden werd door een ieder die het werknemersbelang een goed hart toedroeg, de gesuggererde relatie tussen loonhoogte en werkloosheid met kracht van de hand gewezen. Spoedig echter begon men, zij het geclausuleerd, enig verband te erkennen. Momenteel lijkt er bijna een consensus te bestaan inzake de opvatting dat de werkloosheid alleen kan worden bestreden indien het loonpeil duchtig onder controle wordt gehouden.

Nog meer opmerkelijk is de hier en daar te constateren vijandige toon tegenover het willen meespelen van de vakbeweging in het sociaal-economisch spel. Er vallen uit de hoek van politiek-links termen als 'kapitalistische' vakverenigingen en 'liberalistische' neigingen van vakbondsbestuurders, alsof in die kring onverwacht iets anders wordt nagestreefd dan het vanouds bestaande beleid ten gunste van inkomensverbetering van de werknemers. Niemand minder dan Den Uyl hield in geen geringer gezelschap dan de partijraad van de PvdA (27 maart) loonmatiging als politiek vaandel omhoog. 'Loonmatiging', aldus zijn verrassende stelling, 'is geen kapitalistische uitvinding, maar iets waartoe socialistische arbeiders bereid moeten zijn terwille van hun eigen werk en dat van hun genoten'.

In een deel van de progressieve opiniepers is de toon heel wat agressiever. Er wordt teruggegrepen op de weigering van de vakbeweging in 1974 de Machtigingswet te laten verlengen: 'de heren vakbondsleiders wilden zelf weer aan de onderhandelings tafel met de werkgevers stoeien over procentjes'. En: 'Vrijheid blijheid, pakken voor je leden wat je pakken kan' (HP van 3 april, p. 6 en 7).

Het past in dit beeld dat Arie Groenevelt en zijn industriebond het zwaarst onder vuur liggen. Tevoren geprezen én gevreesd als meest militante vakverenigingsleider van ons land, krijgt hij thans van links de betiteling 'aardappelpoliticus' naar het hoofd geslingerd.

Zwaarwegender is uiteraard het recente voorstel van Van den Doel, De Galan en Tinbergen tot te-

rugkeer naar een systeem van geleide loonpolitiek, in vakbewegingskringen terecht begrepen als het verzoek om het voornaamste machtsinstrument — vrije loononderhandelingen — bij de overheid in te leveren.

II

Het is zonder meer duidelijk dat dit alles direct te maken heeft met de hardnekkige werkloosheid en de door velen onderkende relatie tussen het tekort aan werkgelegenheid en het effect van vrije loonvorming. Toch is hiermee alleen maar een oppervlakkig verband gelegd; erachter ligt de veel essentiëler verhouding tussen vakbeweging, bedrijfsleven en overheid, een verhouding die weliswaar als gevolg van het werkloosheidsvraagstuk verschuivingen ondergaat maar los daarvan een spanningsverhouding van structurele aard vormt.

Deze spanningsverhouding komt voort uit het feit dat, zoals Albeda het heeft genoemd, 'de vakbeweging meer dan andere organisaties een *afgeleide* functie heeft'. Vakverenigingen kunnen niet veel alléén doen; zij kunnen hun doelstellingen slechts realiseren door invloed uit te oefenen op andere organisaties.¹

Tot die andere organisaties behoren allereerst de particuliere ondernemingen en de associaties van ondernemers. In die zin is de vakbeweging de belangrijkste *pressiegroep* binnen het stelsel van ondernemingsgewijze productie. Zij is verbonden met de markteconomie en zo gezien gebonden aan de factor kapitaal. Aan dit feit is de keuze tussen het zg. harmonie- en conflictmodel volledig ondergeschikt. Of de vakbeweging zich tegenover 'het kapitaal' onafhankelijk en militant opstelt dan wel bereid is — zoals in de decennia na de oorlog — plaats te nemen in een aantal overlegorganen, is irrelevant in zoverre in beide gevallen het lot van de vakbeweging is opgehangen aan het vigerend sociaal-economisch stelsel.

Daarnaast echter heeft de vakbeweging, overal ter wereld, een bepaalde relatie tot het politiek systeem. Vakverenigingen, of ze nu 'links' zijn — zoals meestal in Europa — dan wel 'rechts' — zoals niet zelden in de V.S. — steunen een bepaalde maatschappelijke orde, of — zoals in totalitaire stelsels — worden door een bepaalde politieke orde gesteund en gebruikt. In die zin is de vakbeweging een *politieke macht*. Zij is daarom niet alleen een 'afge-

leide' van het stelsel van ondernemingsgewijze productie, maar ook een 'satelliet' van een bepaald politiek systeem.

Naarmate nu de doelstellingen en functies van de vakbeweging en politiek systeem neer op één lijn liggen, zijn er minder spanningen. Dit was het geval in de tijd dat de emancipatie van de arbeidersklasse — met name maar niet alleen in het socialisme — vooropstond, zodat de vakbeweging 'automatisch' een functie vervulde in de politieke emancipatiebewegingen. Het geldt ook in totalitaire systemen waar de vakbeweging een 'arm' vormt van de eenheidspartij-aan-de-macht. Tenslotte is de wrijving gering waar de maatschappelijke orde geacht wordt samen te vallen met de sociaal-economische orde, omdat in die configuratie de vakbeweging niet één maar dé maatschappelijke pressiegroep bij uitstek is, en regeringen geneigd zullen zijn juist met deze pressiegroep te rekenen.

III

De huidige spanningen tussen vakbeweging en progressief establishment zouden wel eens symptomatisch kunnen zijn voor een geleidelijk zich aftekenende verandering van de maatschappelijke orde als geheel. Zoals Dahrendorf zegt: 'After all, capital and labour are children of the same revolution, ossified though its results may be today, of the same subject of history . . . Capital and labour rose together, they rule together today, and they will decline or at least stagnate and lose relevance together too'.²

In onze terminologie betekent dit dat de functie van de vakbeweging als pressiegroep relatief kleiner wordt vergeleken bij haar functie als politieke macht — zoals ook de functie van de ondernemers als productiefactor en werkgelegenheidsgarant relatief is gedaald in vergelijking met hun bijdrage tot de formatie en transformatie van de samenleving als geheel.

De leiders van de vakbeweging moeten dan ook niet worden gezien als de opvolgers van de ondernemerselite, maar als hun compagnons; werknemersleiders en ondernemingsmanagers zijn tesamen exponent van een sociaal-economisch deelsysteem dat mogelijkerwijze in absolute zin nog in gewicht toeneemt maar in relatieve zin in gewicht afneemt.

De tekenen zijn nog zwak en verwarrend maar het heeft er veel van dat materiële productie zo goed

als arbeidersprestatie en loonsatisfactie minder hoog in de schaal van publieke preferenties staan dan lang het geval is geweest. De leiders van ons productiesysteem en de leiders van de arbeidersbeweging zijn 'slachtoffer' van hun eigen succes, zoals dat tot uitdrukking komt in materiële rijkdom en massale welvaart.

Indien de huidige tendentie in de richting van een sterke organisatie en planning van het economisch leven zich doorzet — en die tendentie bestaat vooral bij politiek links — dan zullen niet alleen de ondernemers een stuk van hun autonomie moeten inleveren, maar evenzeer de vakbondsleiders. Wellicht zijn de laatste zelfs kwetsbaarder: niet in staat naar elders uit te wijken — zoals het bedrijfsleven kan doen — en internationaal veel zwakker georganiseerd, zullen zij de eersten zijn die 'in de greep' worden genomen.

IV

Natuurlijk is deze notitie bijzonder schematisch en hypothetisch. Ook indien zij echter maar gedeeltelijk juist zou zijn, komen diverse ontwikkelingen in een ander daglicht te staan. De 'ingroei' van de vakbeweging in de maatschappij, kenmerkend voor de Nederlandse situatie, is dan in de afgelopen jaren slechts onderbroken, niet omgebogen in een andere richting. Met andere woorden: niet de jaren vijftig en zestig zijn uitzonderlijk geweest, maar de eerste helft van de jaren zeventig.

Voorts is de federatie van de vakcentrales NVV en NKV eerder dan een stap in de richting van grotere autonome werknemersmacht juist een beter aangrijpingspunt voor de overheid om een hernieuwde institutionalisering van de factor arbeid te kunnen bewerkstelligen.

Tenslotte is de huidige werkloosheid niet zozeer een basis voor harde vakactie dan wel een bedreiging voor de vakbeweging, die politiek in de klem kan worden genomen onder verwijzing naar de relatie tussen haar vrije loonpolitiek en het probleem van de werkgelegenheid.

Uiteraard wordt de vakbeweging met dit alles niet zonder meer ondergeschikt aan de politiek. Zij is, als afgeleide van het stelsel van vrije, ondernemingsgewijze productie, per definitie een agglomeraat van vrije, op een achterban steunende associaties. Zij heeft en behoudt de macht deze achterban te mobiliseren, en zij zal, met de les van de jaren zes-

Vervolg van bladzij 122

tig nog vers in het geheugen, er wel voor waken zich van die achterban te vervreemden. Maar de waakzaamheid zou wel eens meer gericht kunnen worden op handel en wandel van de overheid dan op de *faits et gestes* van de ondernemers.

Noten

- ¹ W. Albeda, *Vakbeweging en onderneming* (Universitaire Pers Rotterdam/Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1971), blz. 62.
- ² Ralph Dahrendorf, *The new liberty* (Londen: Routledge & Kegan Paul, 1975), blz. 26.